

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

1.1 ความหมายของคุณธรรม

วีระ บำรุงรักษ (สัมภาษณ์) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรมเป็นภาวะในจิตใจของบุคคล ซึ่งผลักดันให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติอันเรียกว่า จริยธรรม

พินิจ รัตนกุล (2515: 1) กล่าวไว้ว่า คุณธรรมโดยทั่ว ๆ ไป หมายถึง คุณสมบัติ ที่มีค่า วิเศษ ผู้มีคุณธรรมถือกันว่าเป็น "คนดี"

กิริติ บุญเจือ (2519: 88) ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรมหมายถึง ความเคยชินในการประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ตรงกันข้ามกับกิเลส (Vice) ซึ่งได้แก่ ความเคยชินในการประพฤติผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

นวลเพ็ญ และวีรยุทธ วิเชียรโชติ (2520: 37) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรมคือหลักของความดี ความควรกระทำ และความถูกต้อง ตามหลักเกณฑ์ทางจริยธรรม และทางวัฒนธรรม บุคคลยึดมั่นคุณธรรมไว้เป็นหลักประจำใจ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อว่าการประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญให้กับตนเองและผู้อื่น เพื่อให้สังคมเป็นระเบียบและเป็นสุข

พิฑูร มลิวัลย์ (สัมภาษณ์) ได้ให้ความหมายว่าคุณธรรมทางศาสนาโดยตรง แปลว่า ธรรมที่เป็นคุณ ตรงกันข้ามกับธรรมที่เป็นโทษ คือ อธรรม ธรรมที่เป็นคุณนี้ไม่หมายถึง เฉพาะสิ่งที่เราประพฤติทางกาย วาจา เท่านั้น แต่มันควบคุมหมดถึงศีลอันหมายถึงคุณธรรมควบคุมทางกาย

วาทา และถึงธรรม อันหมายถึงสิ่งที่ควบคุมทางจิตใจ แต่เนื่องด้วยพุทธศาสนาถือว่า จิตใจเป็น เรื่องสำคัญที่สุด ถ้ามีสิ่งควบคุมทางจิตใจแล้ว ทางกาย วาจา ก็ดีไปด้วย ถ้าหมายตามแนวนี้ คุณธรรมก็คือ ศีลธรรม นั่นเอง แต่ที่นำไปใช้กันทุกวันนี้โดยความหมายทั่ว ๆ ไป คุณธรรมก็คือ สิ่งที่ควบคุมจิตใจพวก เมตตากรรณา ทริโอดตปปะ

ขำเลียง วุฒิจันท์ (2524: 7) ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรมเป็นลักษณะความรู้สึกนึกคิด ทางจิตใจ

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ (2520: 184) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัย อันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมา เป็นเวลานาน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 187) กล่าวว่า คุณธรรม ๑. สภาพ คุณงามความดี

สุวรรณ จินต์ประชา (สัมภาษณ์) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรมคือสิ่งที่ระคับ ประคองกาย วาจา ใจของบุคคล ให้เป็นไปในทางที่ดีงามเรียกว่า คนที่มีคุณธรรมคู่กับจริยธรรม กล่าวคือ คุณธรรมเกิดขึ้นในใจ เช่นเราคิดจะไปทำบุญ เรียกว่าเป็นคุณธรรมพอไปทำบุญเป็น จริยธรรม

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525: 10) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำ ความดี หรือเป็นพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น

ยนต์ ชุมจิต (2526: 35) กล่าวว่า คุณธรรมหมายถึง คุณลักษณะที่เป็นความดี ความงามที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล โดยได้ยึดถือปฏิบัติจน เป็นนิสัยและ เป็นที่ยอมรับว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามของบุคคลทั่วไป

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good 1964: 374) ได้ให้ความหมายของคุณธรรม ว่า คุณธรรม หมายถึง ระบบของหลักการแห่งความถูกต้องหรือผิดที่เป็นเรื่องของความจริงหรือ อุดมคติ

จากความหมายของคุณธรรมดังกล่าวมาข้างต้นนี้ พอจะสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงาม ความดี ความควรกระทำ และความถูกต้อง ที่ได้สะสมไว้ในความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ ของบุคคล และเป็นแรงผลักดันให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องและดีงาม เป็นที่ยอมรับของสังคมและบุคคลทั่วไป

เนื่องจากคุณธรรมและจริยธรรมได้รับการกล่าวถึงควบคู่กันไปเสมอ ๆ เพราะเป็น เรื่องซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงขอเสนอแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรม ในทัศนะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.2 ความหมายของจริยธรรม

พระราชวรมณี (2523: 10) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง สิ่งที่ทำได้ในทางวินัยจนเกิดความเคยชินขึ้นมามีพลังใจ มีความตั้งใจแน่วแน่มีความประทับใจ เรื่อง จริยธรรมต้องอาศัยปัญญา ปัญญาอาจเกิดจากศรัทธา เชื่อถือผู้อื่นไปก่อนก็ได้ ในบางครั้งจริยก็เกิด โทษ เพราะไม่มีปัญญากำกับ

สาโรช บัวศรี (2522: 18) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรมคือ แนวทางใน การประพฤติ เพื่ออยู่กันได้อย่างร่มเย็นในสังคม

พุทธทาส ภิกขุ (2521: 3) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมตรงกับ คำว่า Morality ในภาษาอังกฤษ จริย แปลว่า ควรประพฤติหรือพึงประพฤติ

วีระ บำรุงรักษ์ (สัมภาษณ์) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เกิดความสุขความเจริญทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น แต่จะต้องมีคุณธรรมเป็น พื้นฐานอยู่ภายในจิตใจนั่นคือ มีเจตนาของบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ด้วย การประพฤติปฏิบัติที่เป็น เสมือนหุ่นยนต์หรือเครื่องจักร โดยไม่มีเหตุผลและสติปัญญาของตนเอง ไม่ถือว่าเป็นจริยธรรม

ก้อ สวัสดิทาณิซย์ (2522: 18) ได้กล่าวว่า จริยธรรมคือ ประมวลความประพฤติ และความนึกคิดในสิ่งที่ตั้งงาม เหมาะสม

พินิจ รัตนกุล (2522: 116) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรม เป็นคำที่เราานิยมใช้ในเรื่องการตัดสินคุณค่าของพฤติกรรมมนุษย์ว่าเป็นการกระทำสมควรถูกต้อง ดีหรือตรงข้าม การกระทำที่ไม่ดีคือ การกระทำที่ไม่สมควรไม่ดี การที่เราต้องกำหนดคุณค่าของการกระทำที่ว่าดีหรือไม่ดี สมควรหรือไม่สมควร ก็เพราะเราต้องการแบ่งแยกการกระทำออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อจะได้ส่งเสริมด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้คนทำแต่สิ่งที่ดีหรือสมควร และให้ละเว้นการกระทำตรงข้าม

ระวี ภาวิไล (2522: 2) กล่าวว่า จริยธรรม คือ แนวทางความประพฤติและปฏิบัติ เพื่อบรรลุถึงสภาพชีวิตอันตรงคุณค่าพึงประสงค์

แสง จันทรงาม (2522: 218) ให้ความหมายของจริยธรรมโดยแยกคำว่าจริยธรรม ออกเป็นสองคำคือ จริย แปลว่าความประพฤติและธรรม หมายถึงคุณค่าของจิตใจของแต่ละคน จริยธรรมจึงหมายถึง คุณภาพจิตที่มีอิทธิพลต่อความประพฤติของคน คำว่าธรรมในที่นี้ตรงกับคำว่า ศีลธรรม มีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึงคุณภาพจิตฝ่ายดี ส่วนศีลหมายถึงการงดเว้นจากการกระทำและคำพูดที่มีโทษ เช่น การฆ่าสัตว์ การลัก การล่วงละเมิด สิทธิในกาม เป็นต้น

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (2523: 14) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า คำว่าศีลธรรม ซึ่งบัดนี้มักเสี่ยงไปใช้กันว่าจริยธรรมนั้น ในทางพระพุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ เพื่อเกิดปกติสุขในสังคมไม่ให้มีการเอาไรดเอาเปรียบการให้เกิดความมั่นคง มั่นคงทั้งส่วนตน และส่วนท่าน

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524: 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม (Morality) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางหมายถึงลักษณะทางสังคมหลายลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วย ลักษณะของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประเภท คือ เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มืออยู่ในสมาชิกในสังคมนั้น คือ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การสนับสนุนและผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำสิ่งนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือ

ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้อยู่ในสมาชิกของสังคม เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษหรือพยายามกำจัด และผู้กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและไม่สมควร ฉะนั้น ผู้ที่มีจริยธรรมสูง คือ ผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรกมาก และประเภทหลังน้อย

ชำเลียง วุฒิจันทร์ (2524: 7) กล่าวไว้ว่า จริยธรรมเป็นลักษณะการแสดงออกของร่างกาย

พิฑูร มลิวลย์ (สัมภาษณ์) กล่าวแสดงความคิดเห็นไว้ว่าจริยธรรม ตามรูปศัพท์ก็คือ ธรรมที่ควรประพฤติควรปฏิบัติ เรามักหมายถึง ธรรมในระดับที่ควบคุมทางกาย วาจา หรือ ควบคุมทางสังคมให้เหมาะสม ควบคุมตัวเองให้เข้าสังคม ถ้าดูเช่นนี้จริยธรรมเป็นไปในทางศีลมากกว่า เป็นการแสดงออกทางกาย วาจาให้สุภาพเรียบร้อยเข้าสู่สังคมได้

ส่วนในต่างประเทศ คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good 1964: 314) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรมหมายถึงการปรับพฤติกรรมให้เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของความประพฤติที่ถูกต้องหรือดีงาม

เจมส์ อาร์ เรสท์ (James R. Rest 1976: 6) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่าเป็นมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรม การมีปะทะสัมพันธ์ในสังคม (Social Interaction) โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณค่าหรือความรู้สึกส่วนตัวของแต่ละคน เช่น ความรู้สึกที่อยากจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุด (Self Actualization)

จากความหมายของจริยธรรมดังกล่าวมาข้างต้นนี้พอจะสรุปได้ว่า จริยธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องและดีงามอันก่อให้เกิดความสุขความเจริญทั้งต่อตนเองและสังคม ทั้งนี้ต้องมีคุณธรรมภายในจิตใจ เป็นพื้นฐานในการแสดงออกซึ่งความประพฤติและการปฏิบัติ นั้น ๆ

หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คุณธรรมเป็นลักษณะอันดีงามภายในจิตใจ และสามารถแสดงออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมภายนอกได้ซึ่งเรียกว่า จริยธรรม

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมและจริยธรรม

จะเห็นว่าคุณธรรมและจริยธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลโดยตรง ดัง ชำ เลือง วุฒิจันทร์ (2524: 7) ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า "พฤติกรรมของมนุษย์ที่จิตใจเป็นผู้สั่งการและกำกับควบคุม หากจิตใจร้ายแรง เบิกบาน กิริยาท่าทีก็แสดงออกในทางกระฉับกระเฉง ว่องไว คึกคัก แต่ถ้าเมื่อใดจิตใจเศร้าหมอง ให้อ่อนแอ กิริยาอาการก็ทงอหยงเหมาซึม เชื่อง ไม่สดใส ปรากฏแก่ผู้ใกล้ชิดและพบเห็นได้ ในด้านความประพฤติก็เช่นเดียวกัน ใครมีจิตใจเป็นอย่างไร ก็จะแสดงออกมา เป็นรูปแบบของความประพฤติ หรือการปฏิบัติในทำนองนั้น การที่จิตใจเป็นผู้สั่งการและกำกับการกระทำหรือการแสดงออกทางร่างกาย เช่นนี้ทำให้คุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคม เป็นเรื่องที่ยากกันไม่ได้ คนที่มีคุณธรรมสูง คือ จิตใจทรงคุณธรรม จะประพฤติปฏิบัติสิ่งใด ๆ ในลักษณะของการมีจริยธรรมสูงด้วย และในทางตรงกันข้ามคนที่ประพฤติชั่ว ชอบปฏิบัติหรือแสดงออกในทางที่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่นอันเป็นแบบอย่างของคนมีจริยธรรมต่ำทราม ย่อมแสดงว่าผู้นั้นในจิตใจขาดคุณธรรมหรือมีคุณธรรมต่ำด้วย"

เนื่องจากจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับคุณธรรมอย่างต่อเนื่องกันจึงขอ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประเภทของจริยธรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ควบคู่กันไปด้วย ดังนี้

1.4 ประเภทของจริยธรรม

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนิก (2520: 4-6) ได้แบ่งพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

1.4.1 ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ในสังคมของตนนั้นถือว่าการกระทำชนิดใดดี ควรกระทำ และการกระทำชนิดใดเลว ควรงดเว้น ลักษณะและพฤติกรรมประเภทใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมมากนักน้อยเพียงใด ความรู้เชิงจริยธรรม หรือความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางสังคมนี้ ขึ้นอยู่กับอายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลด้วยความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคมและศาสนา ส่วนใหญ่เด็กจะเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เกิด โดยในช่วงอายุ 2 - 10 ปี จะได้รับการปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้เป็นพิเศษ

1.4.2 ทักษะเชิงจริยธรรม คือ ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ ว่าตนชอบหรือไม่ชอบลักษณะนั้น ๆ เพียงใด ทักษะเชิงจริยธรรมของบุคคลส่วนมากจะสอดคล้องกับค่านิยมในสังคมนั้น แต่บุคคลบางคนในสถานการณ์ปกติอาจมีทัศนคติต่างไปจากค่านิยมของสังคมก็ได้ ทักษะเชิงจริยธรรมของบุคคลมีความหมายกว้างขวางกว่าความรู้เชิงจริยธรรมของบุคคล เพราะทัศนคตินั้นรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น ๆ เข้าด้วยกัน ฉะนั้น ทักษะเชิงจริยธรรมจึงสามารถใช้ทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมได้แม่นยำกว่าการใช้ความรู้เชิงจริยธรรมเพียงอย่างเดียว ทักษะเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นในเวลาหนึ่งยังอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้

1.4.3 เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือเลือกที่จะไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล การศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมจะทำให้ทราบว่าบุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับแตกต่างกันอาจมีการกระทำที่คล้ายคลึงกันได้ นักทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม คือ เปียเจต์ และ โคลเบอร์ก ได้ใช้การอ้างเหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลเป็นเครื่องแสดงถึงพัฒนาการด้านจริยธรรมของบุคคลนั้น นอกจากนี้ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมยังมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของบุคคลด้วย คือ พัฒนาการทางด้านสติปัญญา อารมณ์ และมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมประเภทต่าง ๆ ของบุคคลด้วย

1.4.4 พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงถึงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรืองดเว้นการแสดงที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุน มีหลายประเภท เช่น การเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น นอกจากนี้พฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกพวกหนึ่ง คือ พฤติกรรมในสถานที่เข้ายวนใจหรือในสภาพที่ยั่วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ส่วนตนบางประการ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมในสถานการณ์ยั่ว เช่น การโกงสิ่งของเงินทอง หรือคะแนนการลักขโมย และการกล่าวเท็จ เป็นต้น ซึ่งอาจรวมเรียกว่า พฤติกรรมเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ ซึ่งผู้มีจริยธรรมสูง ย่อมงดเว้นการกระทำ พฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์นี้ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลให้ความสำคัญมากกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะการกระทำในทางที่ดีและเลวของบุคคลนั้นส่งผลโดยตรงต่อความสุขและความทุกข์ของสังคม การศึกษาด้านอื่น ๆ ของจริยธรรมจึงเป็นเพียงเพื่อให้เข้าใจและสามารถทำนายพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ของบุคคลเท่านั้น

1.5 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม

ในเรื่องของจริยธรรม ได้มีการศึกษากันมานานพอสมควร โดยเฉพาะนักจิตวิทยาได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมและส่วนใหญ่ยอมรับว่าจริยธรรมจะมีพัฒนาการเป็นลำดับขั้น จากวัยเด็กถึงวัยผู้ใหญ่แม้จะมีพัฒนาการในจังหวะที่แตกต่างกันไปบ้างแต่ลำดับขั้นตอนก็คล้ายคลึงกันจากการพิจารณาลักษณะสำคัญของทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะเห็นได้ว่ามีทฤษฎีที่รู้จักแพร่หลาย 3 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) และทฤษฎีการพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Development Theory)

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า จริยธรรมเป็นส่วนเดียวกับมโนธรรม (Superego or Conscience) จริยธรรมเกิดจากกระบวนการภายในของวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมหรือบรรทัดฐานของพ่อแม่ผู้เลี้ยงดู ได้แก่ การถือตนตามอย่าง (Identification) ทำให้เด็กรับเอาบุคลิกภาพ ค่านิยม มาตรฐานจริยธรรมในสังคม เมื่อบุคคลได้รับการปลูกฝังจริยธรรม หากความต้องการของตนไม่สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการก็จะเกิดความขัดแย้งกันขึ้น และถ้าบุคคลนั้นทำชั่ว เขาจะเกิดความละอายใจตนเอง ไม่สบายใจ ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษตัวเอง ต่อไปเขาจะไม่ทำชั่วอีกโดยไม่ต้องมีการควบคุมจากบุคคลอื่นภายนอก นั่นคือ เขามีความรู้สึกกับผิดชอบชั่วดีหรือมิมโนธรรมนั่นเอง การวิจัยของกลุ่มนี้ไม่สนใจองค์ประกอบของขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม (เจลิม เกียรติ ผิวนวน 2522: 152)

นักทฤษฎีจิตวิเคราะห์คนสำคัญ คือ ฟรอยด์ (Freud) ซึ่งดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524: 39) ได้สรุปแนวความคิดของ ฟรอยด์ ไว้ดังนี้ ฟรอยด์ เชื่อว่า จริยธรรมเป็นส่วนเดียวกับซูเปอร์อีโก (Super Ego) ซึ่งเด็กได้รับจากพ่อแม่ ผู้ใกล้ชิด ด้วยกระบวนการถือตนตามอย่าง (Identification) กับบุคคลที่เขายึดเป็นแบบอย่าง กระบวนการนี้เป็นการแสดงออกถึงความผูกพันทางอารมณ์กับบุคคลอื่นที่เด็กมีขึ้น เป็นครั้งแรก ผลของการถือตนตามอย่างผู้อื่นทำให้เด็กรับเอาบุคลิกลักษณะ ค่านิยม รวมทั้งมาตรฐานทางจริยธรรมในสังคมจากผู้ใดเด็กเลียนแบบไว้ เมื่อบุคคลได้รับการปลูกฝังจริยธรรมแล้ว เขาย่อมจะเกิดความขัดแย้งในใจ

ถ้าความต้องการส่วนตัวไม่เหมาะกับกาลเทศะของสังคมที่ตนยอมรับ พัฒนาการทางจริยธรรม จะบรรลุจุดสูงสุดเมื่อเขาเกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีนี้อีกประการหนึ่ง คือการ เปลี่ยนแปลงระดับจริยธรรมในวัยผู้ใหญ่ขึ้น เนื่องมาจากการผันแปรของสังคมและ สถานการณ์ในชีวิต จะมีผลกระทบได้รุนแรงน้อยกว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยทารกและวัย เด็ก เล็ก.

จากการศึกษาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ อาจสรุปได้ว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะ ได้รับการปลูกฝังจากบุคคลใกล้ชิดตั้งแต่ในวัยเด็ก อาจ เป็นไปในลักษณะการอบรม เลี้ยงดูหรือ การเลียนแบบ และจะพัฒนาขึ้น เมื่อถึงวัยผู้ใหญ่ จนกลายเป็นมโนธรรมหรือคุณธรรมของบุคคล นั้น ๆ

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจวบจันทึก (2520: 11) กล่าวว่า ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่นำเอาหลักการเสริมแรง (Principle of Reinforcement) และ หลักการเชื่อมโยง (Principle of Association) มาใช้อธิบายวิธีการและขบวนการ ที่บุคคลได้รับจากสังคม สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หรือวัฒนธรรม (Culture) ว่าเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขทางสังคม (Social Contingencies) ให้กับ เด็กนับแต่เกิด พ่อแม่จะเป็นผู้สอนให้เด็กทราบถึงแนวปฏิบัติตนในสังคม การแยกความแตกต่าง ระหว่างสิ่งที่ถูกหรือผิด ดีหรือเลว โดยใช้สิ่งเสริมแรงทางคำพูด เห็นได้ว่าพัฒนาการทาง จริยธรรมเป็นความงอกงามของพฤติกรรมและอารมณ์ จากการปรับตัวให้เข้ากับกฎ เกณฑ์ของ สังคม โดยมีแรงขับพื้นฐานมาจากความต้องการทางชีววิทยา การแสวงหารางวัล ตลอดจนการ หลีกเลี่ยงการถูกสังคมลงโทษ ด้วยเหตุนี้แม้ว่ามนุษย์เราจะมีได้มีจริยธรรมหรือความต้องการ มาตรฐานทางจริยธรรมมาตั้งแต่เกิดก็ตาม เมื่อโตขึ้นจะมีปทัสสถาน (Norms) ของจริยธรรม และพฤติกรรมไปตามแนวโครงสร้างทางวัฒนธรรมทางสังคม ซึ่งได้มาด้วยการเสริมเรงนั่นเอง

นักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมรุ่นใหม่ที่สำคัญ คือ อัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) ซึ่ง ชัยพร วิชชาวุธ (2526: 22-27) ได้อธิบายแนวความคิดของแบนดูรา สรุปได้ ดังนี้

1. สิ่งที่เราเรียนรู้ สิ่งที่มีมนุษย์เรารู้คือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ มนุษย์เรารู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับเหตุการณ์ และเรารู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลที่เกิดจากพฤติกรรม ความรู้ที่มีมนุษย์เรารู้เหล่านี้กลายเป็นความเชื่อที่มีผลในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อประสบเหตุการณ์หนึ่งมนุษย์ก็มีความคาดหวัง (Expectancy) เกี่ยวกับอีกเหตุการณ์หนึ่งได้ ทำให้เกิดความดีใจ ความวิตกกังวลและความกลัวขึ้นล่วงหน้าในทำนองเดียวกัน เมื่อเรารู้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมหนึ่งกับผลกรรมหนึ่ง มนุษย์ก็สามารถคาดหวังเกี่ยวกับการเกิดผลกรรมหนึ่ง เมื่อได้กระทำพฤติกรรมหนึ่งได้ ความคาดหวังนี้ทำให้มนุษย์ตัดสินใจทำหรือไม่ทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผลตามที่ตนปรารถนา

2. วิธีเรียนรู้ การเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง และส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นและผลกรรมที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น การเรียนรู้ด้วยการสังเกตมีความสำคัญมาก ผู้ที่ช่างสังเกตและช่างคิดจะมีโอกาสเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้มากและลึกซึ้งกว่าผู้ที่ไม่ชอบสังเกตและไม่ชอบคิด ในขณะเดียวกันผู้เรียนที่ประสบตัวแบบที่แตกต่างกันก็จะเกิดการเรียนรู้ที่แตกต่างกันด้วย

3. ความเชื่อ ผลของการเรียนรู้อยู่ในรูปของความเชื่อมั่นว่าจะไรสัมพันธ์กับอะไรอย่างไร ความเชื่อว่าจะไรสัมพันธ์กับอะไรไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะความสามารถในการสังเกตและการคิดของมนุษย์ยังมีข้อบกพร่องอยู่มากและความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกรรมที่เกิดขึ้นจริงก็มีความซับซ้อน

4. การควบคุมพฤติกรรมด้วยความคิด มนุษย์มีความคิดและสามารถใช้สัญลักษณ์แทนสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเรียนรู้ ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถนำสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านี้มาคิดไตร่ตรอง ทำให้สามารถมองเห็นวิธีการที่จะทำให้เกิดผลกรรมต่าง ๆ ที่ตนปรารถนาและมองเห็นวิธีการที่จะหลีกเลี่ยงผลกรรมที่เลวร้ายต่าง ๆ มนุษย์สามารถคิดในเชิงประเมินว่า พฤติกรรมหนึ่ง ๆ จะทำให้เกิดผลกรรมอะไรบ้าง และผลกรรมต่าง ๆ มีความน่าปรารถนามากน้อยเพียงใด การคิดในเชิงประเมินเช่นนี้นำไปสู่การตัดสินใจที่จะทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งและนำไปสู่การบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามที่ตนตั้งใจไว้

5. จริยธรรม หมายถึง กฎ สำหรับประเมินพฤติกรรม กฎเหล่านี้จะเกิดจากการเรียนรู้ ทำให้บุคคลสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับความถูกต้องของการกระทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนคิดว่าถูกต้อง

6. การบังคับตนเอง การเรียนรู้กฎเกณฑ์ในการประเมินพฤติกรรมไม่เพียงแต่ทำให้บุคคลรู้จักประเมินพฤติกรรมของผู้อื่น แต่ยังใช้กฎเกณฑ์ดังกล่าวประเมินพฤติกรรมของตนเอง และจะบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามมาตรฐานที่ตนตั้งไว้อีกด้วย

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม อาจสรุปได้ว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเองทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้เกิดการพัฒนาทางความคิด ความเชื่อ สามารถตัดสินใจความถูกต้องของพฤติกรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง และสามารถบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Development Theory)

ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า พัฒนาการทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคล และจะเป็นไปตามลำดับขั้นตอน บุคคลจะให้เหตุผลในสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ทางสังคม

นักทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้ คือ ซอง เพียเจท์ (Jean Piaget) และ ลอเรนซ์ โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg)

ซอง เพียเจท์ (Jean Piaget 1960: 122) ได้ศึกษาเรื่องจริยธรรมของเด็ก ได้อธิบายไว้ว่า จริยธรรมจะแฝงอยู่ในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทุกชนิด และในการเล่นเกมนต่าง ๆ ของเด็กจะต้องมีกฎเกณฑ์เป็นระเบียบแบบแผนอยู่ในการเล่นนั้นด้วยและได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎเกณฑ์การเล่นของเด็กไว้ 2 ระยะ คือ

1. การฝึกหัดตามเกณฑ์ ซึ่งอยู่ในช่วงอายุก่อน 8 ปี ระยะนี้เด็กจะยึดถือเกณฑ์ภายนอก คือ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็ก และจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็ก กฎเกณฑ์จะมีลักษณะตายตัวไม่คำนึงถึงเหตุผลของการกระทำ

2. ความสำนึกในเกณท์ เด็กเริ่มมีกฎเกณฑ์ของตนเองระยะนี้พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กเริ่มก้าวเข้าสู่ระดับที่มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง มีความคิดเรื่องความยุติธรรมและเหตุผลของการกระทำ

นอกจากนี้ ชอง เพียเจท์ (Jean Piaget 1960: 302) ได้ตั้งเกณฑ์การให้เหตุผลเชิงจริยธรรมไว้ 6 เกณฑ์ คือ

1. การตัดสินจากเจตนาของการกระทำ (Intentionality in judgement) เด็กเล็กจะตัดสินการกระทำจากปริมาณสิ่งของ ส่วนเด็กโตจะตัดสินจากเจตนาของการกระทำ

2. การตัดสินเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับผู้อื่น (Relativism in judgement) เด็กเล็กจะตัดสินการกระทำจากความเห็นชอบของผู้ใหญ่ ส่วนเด็กโตจะตัดสินโดยยึดเหตุผลและสภาพการณ์ประกอบ

3. ไม่เกี่ยวข้องกับกลงโทษ (Independence of sanction) เด็กเล็กจะตัดสินการกระทำว่าดีไม่ดีเพราะถูกลงโทษ ส่วนเด็กโตจะตัดสินการกระทำว่าไม่ดีเพราะก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่น

4. ใช้ระบบแก้แค้น (Use of reciprocity) เด็กเล็กจะใช้การแก้แค้นน้อยกว่าเด็กโต

5. ใช้การลงโทษเพื่อคืนดี (Use of punishment as restitution and reform) เด็กเล็กจะสนับสนุนการลงโทษอย่างหนักเพื่อแก้แค้น แต่เด็กโตไม่ค่อยเห็นด้วย

6. ใช้หลักธรรมชาติของความโชคร้าย (Naturalist views of misfortune) เด็กเล็กจะถือว่าการกระทำผิดจะต้องได้รับโทษจากพระเจ้า

ชอง เพียเจท์ ยังแบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ไว้ 3 ชั้น คือ

1. ชั้นก่อนจริยธรรม เป็นชั้นที่เด็กมีอายุแรกเกิดถึง 2 ขวบ พัฒนาการทางจริยธรรมยังไม่เกิดขึ้น แต่สามารถเรียนรู้เรื่องทั่วไปได้ โดยประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว เพราะวัยนี้พัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในขั้นต้น

2. ชั้นยึดคำสั่ง เป็นชั้นที่เด็กจะมีอายุ 2-8 ปี เด็กวัยนี้จะเชื่อฟังและถือเอาคำสั่งของผู้ใหญ่เป็นหลักปฏิบัติ โดยไม่คำนึงว่าคำสั่งนั้นจะมีเหตุผลหรือไม่ ถูกต้องหรือไม่

3. ชั้นยึดหลักแห่งตน ช่วงอายุ 8-10 ปี เป็นระยะที่เด็กจะคลายความเกรงกลัวอำนาจภายนอก และค่อย ๆ เกิดหลักภายในจิตใจของตนเอง พัฒนาการจากชั้นที่สองมาชั้นที่สามนี้ จะต้องขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาและประสบการณ์ทางสังคมอย่างมาก จริยธรรมชั้นนี้เด็กจะต้องมีพัฒนาการทางสติปัญญา ขั้นคิดด้วยนามธรรมขึ้นไป แต่อาจมีเด็กบางคนพัฒนาช้ากว่านี้ หรือในบางกรณีพัฒนาการคงหยุดชะงักอยู่ในชั้นที่ 2 เนื่องด้วยการบีบบังคับอย่างผิดปกติของผู้เลี้ยงดูหรือสังคม หรืออาจเกิดจากการขาดประสบการณ์ในกลุ่มเพื่อนก็ได้

ลอเรนซ์ โคลบอร์ก (Lawrence Kohlberg 1976: 48-49) ได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวของ เพียเจต์ โดยศึกษาพัฒนาการด้านจริยธรรมในรูปของการให้เหตุผลของผู้กระทำพฤติกรรมตามระดับวุฒิภาวะ โดยแบ่งจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ 6 ชั้น สรุปได้ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนเกณฑ์ (Preconventional Level) อยู่ในช่วงอายุ 2-10 ปี เป็นระดับที่เด็กถือว่าการที่คนอื่นกระทำตามที่เขาต้องการนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้อง โดยไม่คำนึงถึงผลที่เกิดแก่ผู้อื่น แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (Obedience and Punishment Orientation) อยู่ในช่วงอายุ 2-7 ปี

ชั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (Naively Egoistic Orientation) อยู่ในช่วงอายุ 7-10 ปี เด็กจะเลือกกระทำในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้ตน

ระดับที่ 2 ระดับตามเกณฑ์ (Conventional Level) อยู่ในช่วงอายุ 10-16 ปี เป็นระดับที่เด็กทำตามสังคม ประเพณี กฎหมาย ศาสนา โดยจะควบคุมความประพฤติจากการติชมของสังคม การกระทำจะเป็นไปตามผู้อื่นเห็นชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเพื่อน แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (Good-boy Orientation) อยู่ในช่วงอายุ 10-13 ปี ชั้นนี้จะคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน

ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม (Authority and Social Order Maintaining Orientation) อยู่ในช่วงอายุ 13-16 ปี ขั้นนี้จะมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของคนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม

ระดับที่ 3 ระดับเหนือเกณฑ์ (Post Conventional Autonomous or Principle Level) อายุ 16 ปีขึ้นไป เป็นระดับที่มีจริยธรรมขั้นสูงสุด มีการตัดสินใจขัดแย้งต่าง ๆ ด้วยการนำมาคิดไตร่ตรองแล้วตัดสินใจไปตามแต่จะเห็นสิ่งใดสำคัญกว่ากัน แบ่งเป็น 2 ชั้น คือ

ขั้นที่ 5 หลักการให้ความสำคัญของคนหมู่มาก (Contractual Legalistic Orientation) อยู่ในช่วงอายุ 16-25 ปี ขั้นนี้จะยึดถือความถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ทำตนขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ของผู้อื่น สามารถควบคุมบังคับใจตนเองได้

ขั้นที่ 6 หลักการยึดคุณธรรมสากล (Conscience Orientation) อายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป เป็นขั้นสูงสุดมีความรู้สึกสากลนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ในสังคมของตน มีความยึดหยุ่นทางจริยธรรม เพื่อจุดมุ่งหมายอันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่

จากการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา อาจสรุปได้ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามขั้นตอนตามระดับวุฒิภาวะของบุคคล โดยมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสติปัญญาอย่างใกล้ชิด และได้รับอิทธิพลจากสังคมเป็นส่วนใหญ่

1.6 คุณธรรมที่สำคัญในปัจจุบัน

เนื่องจากคุณธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม อันนำมาซึ่งความสงบสุข ความเจริญของสังคม จึงได้มีการกำหนดคุณธรรมที่สำคัญต่าง ๆ ไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประชาชนโดยทั่วไป หรือเยาวชนซึ่งกำลังศึกษาอยู่ก็ตาม ดังเช่น

กระทรวงศึกษาธิการ (2525: 215-242) ได้กำหนดคุณธรรม 30 ประการในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 เพื่อใช้เป็นแนวทางอบรมสั่งสอนนักเรียน ได้แก่

1. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์
2. ความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
3. การไม่โลภและไม่ขโมย
4. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
5. การไม่ละเมิดของรักผู้อื่น
6. การรู้จักความพอดี
7. การไม่พูดปด ไม่บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง การไม่ยุยงให้เกิดความแตกแยก

และการไม่พูดคำหยาบ

8. การมีสัจจะ และความจริงใจ
9. การไม่หลงและ เสพสิ่ง เสพติดให้โทษ
10. ความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจรู้สึกผิดชอบชั่วดี
11. ความเป็นผู้มีเหตุผล
12. ความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว
13. ความขยันหมั่นเพียร
14. ความอดทนอดกลั้น
15. ความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเอง
16. ความกตัญญูกตเวที
17. ความซื่อสัตย์สุจริต
18. การทำใจให้สงบ มีสมาธิและอารมณ์แจ่มใส
19. ความไม่เห็นแก่ตัว
20. ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน
21. ความรับผิดชอบ
22. ความมีน้ำใจเป็นธรรม ไม่ลำเอียง
23. ความมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา
24. การยอมรับความเปลี่ยนแปลง
25. มารยาทและนิสัยส่วนบุคคลในการกิน นอน ขับถ่าย แต่งกาย และสังคมระหว่างเพศ
26. มารยาทในการแสดงความเคารพ การขอร้อง การแสดงความขอบคุณ การขอ

ความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความไม่เห็นด้วย การแสดงความยินดี การแสดงความเสียใจ การเล่น การพักผ่อนหย่อนใจ

27. หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ
28. ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม และปฏิบัติตามประเพณีนิยม
29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
30. การแก้ไขข้อบกพร่องการปฏิบัติทางจริยธรรมได้แก่ ผิดศีลธรรม ระเบียบกฎหมาย และจารีตประเพณี

ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (กรมวิชาการ 2520: 2) ได้กำหนดจุดหมายเกี่ยวกับคุณธรรมไว้ในข้อที่ 3 ถึงข้อที่ 8 ดังนี้

3. เพื่อให้มีทรศนะที่ติดต่อสัมาชิพทุกชนิด มีระเบียบวินัยในการทำงาน ทั้งในส่วนคนและหมู่คณะ มานะ พากเพียร อดทน ประหยัด และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
4. เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ มีวินัยในตนเอง เคารพต่อกฎหมายและกติกากองสังคม รับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมตลอดจน เสริมสร้างความสะดวกภาคและความ เป็นธรรมในสังคม
5. เพื่อให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ มีความสามัคคี เสียสละเพื่อส่วนรวม รู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี อย่างมีหลักการและเหตุผล
6. เพื่อให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ และให้รู้จักส่งเสริมการสาธารณสุขของชุมชน
7. เพื่อปลูกฝังให้มีความภูมิใจในความเป็นคนไทย มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มีความรู้และเลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ร่วมกันธำรงรักษาความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศชาติ
8. เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีของมนุษยชาติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2521: 1) ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมให้กับพลเมืองของชาติ จึงได้กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่ประเทศชาติต้องการและมีความจำเป็นต้องปลูกฝังให้ถึงพร้อมในสถานการณ์ปัจจุบันไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. มีระเบียบวินัย
2. มีความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรม
3. ชยัน ประหยัดและยึดมั่นในสัมมาชีพ
4. สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
5. รู้จักคิดริเริ่ม วิจัยและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
6. กระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทิดทูนชาติ ศาสนา

พระมหากษัตริย์

7. มีพลานามัยสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
8. รู้จักพึ่งตัวเองและมีอุดมคติ
9. มีความภาคภูมิใจ และรู้จักทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมและทรัพยากรของชาติ
10. มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวทีกกล้าหาญและสามัคคี

นอกจากนี้ กรมการศาสนา ยังได้เสนอหลักของการปลูกฝังความดี 10 ประการ เพื่อใช้เป็นหลักในการอบรมจิตใจแก่เยาวชนและประชาชน ให้เป็นผู้มีคุณธรรมสูง เพื่อความรุ่งเรือง ความมั่นคงและเพื่อความสงบเรียบร้อยของประเทศชาติ ไว้ดังนี้ (กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา, 2521: 1)

1. ให้มีความสำนึกในเรื่องชาติ เกียรติวินัยและกล้าหาญ
2. ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตและทริโอดตบปะะ
3. ให้มีความกตัญญูกตเวทีก
4. ให้มีความเข้มแข็ง ชยันหมั่นเพียรและอดทน
5. ให้มีความรู้จักรับผิดชอบและรู้จักหน้าที่
6. ให้มีความสุภาพอ่อนโยนและมารยาทอันดีงาม
7. ให้มีใจกว้างขวาง รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
8. ให้มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
9. ให้มีความเป็นระเบียบในการทำงานและความคิด
10. ให้มีความสามัคคี รู้จักแพ้รู้จักชนะ และรู้จักขอกภัยและให้อภัยกันและกัน

เปรม ติณสูลานนท์ (2525: 6-7) ได้กล่าวเชิญชวนพี่น้องชาวไทยให้ร่วมใจกัน
เสริมสร้าง ปกป้อง และปฏิบัติตามหลักแห่งคุณธรรมพื้นฐาน 5 ประการ เนื่องในวาระ
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ดังนี้

1. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ
2. การประหยัดและหมั่นออม
3. การมีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย
4. การปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา
5. ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

หลักแห่งคุณธรรมพื้นฐาน 5 ประการนี้ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2526: 28)
ได้กำหนดให้เป็นค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ เพื่อให้ประชาชนในชาติร่วมกันเสริมสร้างปกป้องและ
ปฏิบัติตาม

จากคุณธรรมต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า คุณธรรมเป็นเรื่องซึ่งสำคัญยิ่ง
ควรได้รับความสนใจ สนับสนุน เสริมสร้างและปกป้องให้เกิดขึ้นกับคนในสังคมทุกเพศทุกวัย เพราะ
นำมาซึ่งความสงบสุขทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวม และจะเห็นว่าคุณธรรมต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงนี้
ส่วนมากเป็นหลักธรรมซึ่งมาจากพระธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนา

1.7 หลักคุณธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาประจำชาติไทย ประกอบด้วยพระรัตนตรัย ได้แก่
(พระสาวนโสภณ 2517: 1-5)

พระพุทธ คือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ได้ตรัสรู้หรือค้นพบพระธรรมคือ
ความเป็นจริงตามธรรมชาติได้ด้วยพระองค์เอง เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นพระอรหันต์
ได้ทรงดับความเศร้าหมองของจิตใจ (กิเลส) ด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์ ทรงจำแนก
ธรรมสั่งสอนทั้ง พรหม เทวดา มนุษย์ และหมู่สัตว์ให้รู้ตาม ทรงสามารถอบรมสั่งสอนแนะนำ
ผู้ที่สมควรฝึก ทรงประกาศแบบแห่งการอันประเสริฐ บริสุทธ์ บริบูรณ์

พระธรรม คือ ความจริงตามธรรมชาติที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้
หรือค้นพบและทรงประกาศสั่งสอน เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ให้ผลไม่

จำกัดกาลเวลา พระธรรมที่ทรงแสดงมีทั้งสิ้น 84,000 พระธรรมขันธ์ ซึ่งสามารถสรุปได้ ตามพระโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นธรรมที่สมควรนำมาให้บังเกิดแก่น และทำให้แจ้งแก่น

พระสงฆ์ คือ สาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติตาม ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากความเศร้าของจิตใจ (กิเลส) ซึ่งเป็นพระอรหันบุคคล ได้แก่ โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อานาคามิมรรค อานาคามิผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล นอกจากนี้ยังเป็นผู้สืบต่อและเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เนื่องจากคุณธรรม หมายถึง คุณงาม ความดี ความควรกระทำ และความถูกต้อง ที่ได้สะสมไว้ในความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจของบุคคล และเป็นแรงผลักดันให้บุคคลนั้นประพฤติ ปฏิบัติตนในทางที่ถูกต้องและดีงาม เป็นที่ยอมรับของสังคมและบุคคลทั่วไป ดังนั้นเมื่อพิจารณา จากพระรัตนตรัย จะเห็นว่า พระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็คือ หลักคุณธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มุ่งอบรมสั่งสอนเพื่อปลูกฝังคุณงาม ความดี ลงในจิตใจของมนุษย์

คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นสอนในชื่อ เรื่องของ "เหตุ" และ "ผล" เหตุดี ผลดีก็ตามมา เหตุชั่ว ผลชั่วก็ตามมา ตามพุทธประวัติพระสารีบุตรและ พระโมคคัลลานะ เมื่อครั้งยังประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในสำนักสงฆ์ชยปริพาชกท่านทั้งสองได้ทำกติกากันไว้ว่า ผู้ใดบรรลุมรรคก่อนผู้อื่นจงออกแก่อีกคนหนึ่ง พระสารีบุตรได้เห็นพระอัสสชิเข้าไปสู่พระนครราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต มีความเลื่อมใสในความสงบเสงี่ยมเรียบร้อยของท่าน จึงรอจนได้โอกาสก็เข้าไปถามถึงหลักธรรมในศาสนาที่ท่านบวช พระอัสสชิ ท่านกล่าวหลักธรรมเพียงย่อ ๆ ให้ฟังว่า "ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้นพระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้" ซึ่งพระธรรมที่พระอัสสชิกล่าวนี้ เป็นการยืนยันคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมาแต่เหตุ และปัจจัย คือ เมื่อมีเหตุและปัจจัยเกิดขึ้นย่อมมีผลตามมา" (กรมการศาสนา 2521: 67-69)

ในวันจาตุรงคสันนิบาต (คบธรรม 2518: 933-934) คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 มาฆมาส ณ กรุงราชคฤห์นครหลวงแห่งแคว้นมคธ มีการประชุมใหญ่ของสาวกที่ล้วนเป็น

พระอรหันต์ชั้นอภิญญา 6 และอุปสมบทด้วยพระองค์ที่เรียกว่า เอทิกขุอุปสัมปทา ทั้งสิ้น 1250 องค์ โดยพร้อมเพรียงกันโดยมิได้นัดหมาย ในเวฬุวนาราม พระอารามที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวาย พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพุทธโอวาท เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ อันเป็นพระธรรมคำสั่งสอนที่เปรียบได้กับหัวใจพระพุทธศาสนา ดังนี้

ขันติ คือ ความอดทนเป็นคบะอย่างเยี่ยม พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่านิพพานเป็นของเยี่ยม ผู้ฆ่าผู้อื่นไม่ชื่อว่าบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ชื่อว่าสมณะ

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อมการทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

การไม่คิดเบียนผู้อื่น การไม่ฆ่าผู้อื่น การสำรวมในปาฏิโมกข์ การรู้จักประมาณในการบริโภค การนั่งนอนในที่อันสงัด การประกอบในอธิจิต นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

สรุปสาระสำคัญของโอวาทปาฏิโมกข์ ก็คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง อันหมายถึง การไม่กระทำความชั่ว การทำกุศลให้ถึงพร้อม อันหมายถึง การกระทำความดี และการทำจิตของตนให้ผ่องใส อันหมายถึง การทำจิตให้บริสุทธิ์ ซึ่งขยายความได้ดังนี้

1. การไม่ทำบาปทั้งปวง (การไม่กระทำความชั่ว) คือ การไม่ล่วงอกุศลกรรมบท 10 (กรรมการศาสนา 2521: 283-286) ได้แก่

- กายกรรม 3
1. เว้นจากการฆ่าสัตว์
 2. เว้นจากการลักทรัพย์
 3. เว้นจากการประพฤตินิโคตติในกาม

- วจีกรรม 4
1. เว้นจากการพูดปด
 2. เว้นจากการพูดส่อเสียดยุยงให้แตกแยกกัน
 3. เว้นจากการพูดคำหยาบ
 4. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

- มโนกรรม 3
1. เว้นจากการอยากได้ของผู้อื่น
 2. เว้นจากการผูกพยาบาท
 3. เว้นจากการเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ)

2. การทำกุศลให้ถึงพร้อม (การกระทำความดี) เป็นกามาวจรกุศล ขุนสรพกิจโกศล (2512: 85-86) ได้อธิบายไว้ว่า ต้องพยายามสร้างความดี เป็นกิจประจำด้วยปัญญา เพื่อจะยังความสุขและความเจริญอันคงทนที่ชีวิตจะได้รับสม่าเสมอไม่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ คือ การสร้าง "บุญกิริยาวัตถุ 10" (คชธรรม 2518: 354-355) ได้แก่

1. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
2. สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
4. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตน
5. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวายในกิจที่ชอบ
6. บัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการแบ่งส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น
7. บัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญของผู้อื่น
8. อัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
9. อัมมเทศนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟัง
10. ทิฏฐุชุกัมม การทำความเห็นให้ถูกต้องตรงความเป็นจริง

3. การทำจิตของตนให้ผ่องใส (การทำจิตให้บริสุทธิ์) หมายถึง กัมมัฏฐาน (คชธรรม 2518: 12) คือ การเจริญภาวนาอันเป็นเหตุแห่งการบรรลุฉาน มรรค ผล และนิพพาน มี 2 อย่าง ได้แก่

1. การทำจิตให้บริสุทธิ์ชั่วขณะ (สมถกัมมัฏฐาน)
2. การทำจิตให้บริสุทธิ์ตลอดไป (วิปัสสนากัมมัฏฐาน)

(3.1) การทำจิตให้บริสุทธิ์ชั่วขณะ (สมถกัมมัฏฐาน) คือ อุบายหรือวิธีการที่ทำให้จิตสงบระงับจากกิเลส เครื่องเศร้าหมองเร้าร้อนทั้งหลายจนจิตไม่มีอาการดิ้นรนไม่กระสับกระส่าย ตลอดเวลาที่กิเลสเหล่านั้นสงบระงับอยู่อุบายหรือวิธีการนั้นมี 40 ประเภท ซึ่งได้แก่

1. กลิณ 10 กัมมัฏฐานว่าด้วยการเพ่งตั้งปวง
2. อสุภะ 10 กัมมัฏฐานว่าด้วยการพิจารณาเพ่งความไม่งาม

3. อนุสสติ 10 กัมมัฏฐานว่าด้วยการตามระลึก
4. อัปปมัญญา 4 กัมมัฏฐานว่าด้วยการแผ่ไปไม่มีประมาณ
5. อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1 กัมมัฏฐานว่าด้วยการพิจารณาเพ่งความ
ปฏิกูลในอาหาร
6. จตุธาตววัตถานะ 1 กัมมัฏฐานว่ากำหนดพิจารณาธาตุทั้ง 4 เมือง ๆ
7. อรูป 4 กัมมัฏฐานว่าด้วยอรูปกัมมัฏฐาน

(3.2) การทำจิตให้บริสุทธิ์ตลอดไป (วิปัสสนากัมมัฏฐาน) คือ อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการงานทางใจที่จะให้เห็นแจ้งในนามรูป เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ เห็นแจ้งในอริยสัจ และเห็นแจ้งในมรรคผลและนิพพาน (คปธรรม 2528 : 570)

พุทธศาสนาสอนให้ประพฤติปฏิบัติในขั้นสูง เพื่อให้พ้นจากการเกิดด้วยการทำจิตให้บริสุทธิ์ คือ

1. ผิกสติให้มีการระลึกรู้ในเบื้องต้นด้วยการพิจารณาดูความผิด ความบกพร่องที่เกิดขึ้นในตัวของเราในวันหนึ่ง ๆ มีอะไร แล้วคอยเตือนใจตัวเราเองอย่าให้เป็นเช่นนั้นอีก
2. เมื่อสามารถเตือนตนเองไม่ให้มีความบกพร่องในชีวิตประจำวันแล้ว ต่อไปจึง ผิกสติให้รู้สึกรู้ทางทวารทั้ง 6 จนกว่าสติจะสามารถระลึกรู้ความจริงที่ปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เป็นปัจจุบันธรรม
3. เมื่อสติได้รับการฝึกจนสามารถระลึกรู้ได้เป็นปัจจุบันธรรมแล้วก็ให้สติเข้าใจถึงการระลึกรู้เช่นนั้น เป็นสภาวะธรรม คือ อะไรเป็น "รูปธรรม" อะไรเป็น "นามธรรม" ต่อไป
4. เมื่อสติสามารถระลึกรู้ได้จน เป็นปัจจุบันธรรมว่าอะไรเป็นรูปธรรม นามธรรม แล้วในขั้นต่อไปก็ฝึกพิจารณาให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ และความดับไปของ รูปธรรม และนามธรรมนั้น ๆ มีเป็นประการใด
5. เมื่อสติรู้ถึงการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไปของรูปธรรมและนามธรรม ได้ดีแล้ว ในขั้นต่อไปทำการฝึกพิจารณา รูปธรรม-นามธรรม ที่เกิดขึ้นตามหลักการสามัญลักษณะ คือ

5.1 ความเป็นอนิจจัง คือ ความไม่เที่ยงของรูป-นาม

5.2 ความเป็นทุกข์ คือ ความเป็นทุกข์ของรูป-นาม

5.3 ความเป็นอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตนของรูป-นาม

โดยทำทีละชั้นละตอน บ่อย ๆ เสมอ ๆ ความบริสุทธิ์ย่อมจะเกิดขึ้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยานิพนธ์ธรรมศัลยศาสตร์ ภาค 3 ตอน 1 2522: 2)

จะเห็นได้ว่าพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้มีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักแห่งคุณธรรมหรือหลักแห่งการปลุกฝังคุณงามความดีของศาสนานั้น สามารถสรุป เป็นสาระสำคัญได้ 3 ประการ ก็คือ

1. การไม่ทำบาปทั้งปวง
2. การทำกุศลให้ถึงพร้อม
3. การทำจิตของตนให้ผ่องใส

1.8 คุณธรรมกับวรรณคดีไทย

เนื่องจากพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาช้านาน กวีไทยแต่ครั้งโบราณจึงมีความผูกพันกับศาสนา มีศรัทธาและความเชื่อในศาสนา มีความคิดฝักใฝ่เกี่ยวกับคำสอนต่าง ๆ ของศาสนา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในวรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่อง กวีไทยได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของตนเกี่ยวกับศาสนาลงสู่วรรณคดี โดยเฉพาะคุณธรรมอันเป็นคำสอนของศาสนานั้นสอดแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยเป็นอันมาก เช่น

คุณธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการรักษาศิล หรือเกี่ยวกับศีล โดยเฉพาะศีล 5 อันได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ฯ การเว้นจากการลักทรัพย์ การเว้นจากการประพฤติดีกในกาม การเว้นจากการพูดเท็จ และการเว้นจากการดื่มสุราและของมึนเมา กวีหลายท่านได้สอดแทรกไว้ในผลงาน ดังเช่น ในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ได้กล่าวถึงการมีคุณธรรมในด้านต่าง ๆ ของชาวสุโขทัย รวมทั้งการรักษาศิล ไว้ว่า

คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน....
 ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีล เมื่อพรรษาทุกคน

(ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1: 17)

สุนทรภู่ ได้สอดแทรกคุณธรรม เกี่ยวกับการรักษาศีลไว้ในผลงานของท่าน เช่น

อันศีลห้าอย่าทำให้จำตาย	จะตกบាយภูมิขุมนรก
หนึ่งว่าอย่าลัก เอาของ เขาอื่น	มาชมชื่นฉ้อฉลคนโกหก
หนึ่งทำซู้คู่แข่ง เล่าลามก	จะตายตกในกระทะอ เวจี
หนึ่งสูบฝิ่นกินสุรามุสาวาท	ใครทำขาดศีลห้าสิ้นราศี

(พระอภัยมณี : 884)

หรือในนิราศเมืองแกลงได้กล่าวไว้ว่า

อยู่บ้านกร่ำทำบุญกับบิดุ เรศ	ถึง เดือน เศษ โศกชুবจนรูปผอม
ทุกคืนค้ำกำสรดสู้อดออม	ประณตน์อมพุทธคุณกรุณา
ทั้งถือศีลกินเพล เหมือน เซ่นบวช	เย็น ๆ สวดศักราชศาสนา
พยายามตามกิจด้วยบิดา	เป็นฐานานุประเทศธิบัติ

(นิราศ เมืองแกลง : 24)

ความ เมตตากรุณา ก็ เป็นคุณธรรมที่สำคัญอีกคุณธรรมหนึ่ง ที่สอดแทรกอยู่ในวรรณคดีไทย หลายต่อหลาย เรื่อง เช่น เรื่อง เวนิสวามีชพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวไว้ว่า

อันว่าความกรุณาปราณี	จะมีใครบังคับก็หาไม่
หลังมาเอง เหมือนฝนอันชื่นใจ	จากพากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน;
เป็นสิ่งดีสองชั้น ; พลันปลื้มใจ	แท้่งผู้ให้และผู้รับสมถวิล:

(เวนิสวามีช : 172)

หรือในเรื่อง สังข์ทอง ตอนที่นางจันทิมาเที่ยวชดเชพเนจรไปพบกับตายาย ได้เล่าเรื่องราวของคนให้ฟัง และขออาศัยอยู่ด้วย ตายายอนุญาตให้อยู่ ดังกล่าวไว้ว่า

นางเล่าแต่ต้นจนปลาย	ตายายพาไปยัง เคหา
จัดเหยาเรือนให้มีได้ช้า	ด้วยความ เมตตาปราณี

(สังข์ทอง : 19)

คุณธรรมสำหรับพระราชายึดถือ 10 ประการ หรือ "ทศพิธราชธรรม" อันได้แก่ การทำทาน การรักษาศีล การบริจาคทรัพย์ทำบุญ ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความประพฤติดี ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความไม่ประพฤติผิดนั้น เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่บุคคลธรรมดาจะสามารถยึดถือปฏิบัติได้ และกวีมักจะสอดแทรกไว้ในวรรณคดี เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่าย ในบท ยอพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวร ไว้ว่า

1. ทาน (การทำทาน)

พระ เปรมปฏิบัติ เบื้อง	ทศธรรม ถ้วนแฮ
ทานวัตรพิสดาร	สิ่งให้
ทวย เถมินมีห่มุ่พัน	พกวาก แคลนนา
วันละวันตั้งไว้	หกห้างแห่งสถาน

2. สีล (การรักษาศีล)

เถลิงการกุศลสืบสร้าง	เบญจางค คีลเฮย
เนืองนวิธธฤวารัง	ว่างเว้น
บ่า เทิงหฤทัยทาง	บุญเปื้อ บาปนา
แสวงสักมิกโมกข์ เร็น	รอดร้อยสงสาร

3. บริจาค (การบริจาคทรัพย์ทำบุญ)

สมภารพระก่อเกื้อ	การก ธรรมแฮ
ชินศาสนูปถัมภก	เพิ่มตั้ง
จตุราัจ เยศยก	บริจาค ออกเอย
อายุแต่ชุ่มชีทั้ง	ทั่วแคว้นแขวงสยาม

4. อาชชว (ความซื่อตรง)

พระงามอุษุภาพพร้อม	ไตรพิธ ทวารเฮย
กายกมลภานิต	ชื่อช้อง
บ่า เพ็ญเพิ่มสุจริต	เจริญสัตย์ สงวนนา
สิ่งคมปลดเปลื้องช้อง	แต่ครั้งฤามี

5. มัทหวี (ความอ่อนโยน)

ปราณีมาโนชน้อม	มฤช
โนนิกรชนชู	ชุ่ม เฝ้า
พระเอื้อพระเอ็นดู	โดยเที่ยง ธรรมนา
อดโทษโปรดเกศเกล้า	ผิตปลั่งสั่งสอน

6. ตบิ (ความประพฤติดิบะ)

สังวารถุโบสถสร้าง	ประดีทิน
มาสประมาฒวารถวิล	สีถ้วน
อษฎางคิกวิริยิน	ทริยสังัด กามเอย
มละอิสริยสุขลวัน	โลกช้องสรร เสริญ

7. อุกโกธิ (ความไม่โกรธ)

ทรงเจริญมิตรภาพเพียง	พรหมาน
ทิศศจรตทุกสถาน	แผ่แผ้ว
ชัคส์ตวิเสพสำราญ	รมยทั่ว กันนา
เย็นยิ่งจันทรกานต์แก้ว	เกิดน้ำฉ่ำแสง

8. อวิหีสญจ (ความไม่เบียดเบียน)

เสด็จแสดงยศเยือกเหล่า	แหล่งไฟท
เพื่อพระกรุณาใน	เขตข้า
บ่กอบบ่ก่อกัย	พิบัติเบียด เบียนเอย
บานทุกหน้าถ้วนหน้า	นอบน้อมถวายพร

9. ขนุตัญจ (ความอดทน)

ถาวรอธิวาสน์ค้ำ	ขันดี ธรรมฤา
คำฤษณวิโรธราศี	ขุนช้อน
เพ็ญผลพุทธบารมี	วิมุติสุข แสงนา
เนื่องโลกโศกเสื่อมร้อน	สิ่งร้ายฤาพาน

10. อวีโรธน์ (ความไม่ประพฤตินิด)

พระญาณยลเยียง เบื้อง ไบราณ ริตนา
 ในนิตีราชศาสตร์สาร สิบไว้
 บแปรประพฤติพาล แพนกฉมับ นูร์เฮย
 โดยชอบกอบกิจไท้ ฐเรศตั้งแต่ปาง
 (ลิลิตตะเลงพ่าย : 137-140)

คุณธรรมอันเกี่ยวกับ การใช้คำพูดที่ดี ไพเราะอ่อนหวาน หรือบิยาจาฉนั้น
 สอดแทรกไว้ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ในผลงานของสุนทรภู่ มีกล่าวไว้ดังนี้

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอร่อยจิต
 แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา
 (นิราศภูเขาทอง : 205)

อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
 แม้เจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ
 (เพลงยาวถวายโอวาท : 558)

คุณธรรมอันเกี่ยวกับความกตัญญู กตเวทิต์ ก็มีสอดแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง
 เช่น

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงความกตัญญูกตเวทิต์ของพ่อขุนราม
 คำแหงที่มีต่อพระราชบิดา พระราชมารดา และพระเชษฐา ดังความว่า

เมื่อชั่วพ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู
 กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้ กูเอามาแก่
 พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมือง ได้ช้าง ได้วง ได้บัว ได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู
 พ่อกูตายยังพี่กู กูพร่ำบ่าเรอแก่พี่กู ดังบ่าเรอแก่พ่อกู

(ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 : หน้า 13)

ในลิลิตพระลอ พระลอได้กล่าวถ้อยคำอันแสดงถึงความกตัญญูต่อพระนางบุญเหลือ
ผู้เป็นพระราชมารดาไว้ว่า

ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ	เมียตน
เมียแล่พันฤาดล	แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน	ถ่าง่าย เลยนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท	ธิดาชผู้มีคุณ

(ลิลิตพระลอ : 79)

หรือในสุภาษิตสอนหญิง ของสุนทรภู่ได้กล่าวถึงพระคุณของบิดามารดา และให้รู้จัก
ตอบแทนบุญคุณของท่านไว้ว่า

เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล	จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ด้วยชนกชนนีนั้นมิคุณ	ได้การดูแลเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
อุ้มอุทรป้อนข้าว เป็นเท่าไร	หมายจะได้ฟังพาดิาดวง
ถ้าเราตมิ่จิตคิดอุปถัมภ์	กุศลล้ำเลิศ เท่าภูเขาหลวง

(สุภาษิตสอนหญิง : 559)

คุณธรรมอันเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ เป็นคุณธรรมที่สำคัญอีกคุณธรรมหนึ่งที่สอดแทรกไว้
ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ในสุภาษิตสอนหญิง ของสุนทรภู่ได้กล่าวให้สตรีมีความซื่อสัตย์
ต่อสามีให้มาก ดังกล่าวไว้ว่า

เอาความสัตย์ตัดตั้งปฎิญาณ	ถึงเกิดการยากเข็ญไม่เป็นไร
จงซื่อต่อภัสตราสามี	จนชีวิศรีสวัสดิ์ เจ้าตักษัย
อย่าให้มีราศีที่กินใจ	อุปไมยเหมือนอนงค์องค์สีดา

(สุภาษิตสอนหญิง : 572)

ในเรื่องสังข์ทอง แสดงให้เห็นความซื่อสัตย์ของนางรจนามีต่อสามี ดังคำที่นางรำพัน
เมื่อทราบว่าท้าวสามลให้ออกไปหาปลาว่า

ผัวเมียสองคนจนจะตาย	จะหาปลาไปถวายที่ไหนกัน
ถ้าพระรูปทองน้องบรรลัย	เมียจะตามเข้าไฟมิได้พริ่น
จะให้เขาพิฆาตฟาดฟัน	สู้ตายตามกันไม่คิดกลัว
ไม่ขออยู่ดูหน้าคนทั้งหลาย	มิให้ชายอื่นต้อง เป็นสองผัว

(สังข์ทอง : 126)

คุณธรรมเกี่ยวกับความซำคคี อันเป็นคุณธรรมที่แสดงออกถึงความรักใคร่กลมเกลียว
กันนั้นปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่นในเรื่อง สามัคคีเภทคำฉันท์ ของนายชิต นูรทัต
ได้แสดงข้อสุภาษิตว่าด้วยโทษแห่งการแตกความซำคคีไว้อย่างน่าอ่านน่าศึกษายิ่ง ดังปรากฏ
ข้อความว่า

แม้มากพิทังไม้	ผิวใครจะใคร่ลอง
มัดกำกระนั้นปอง	พลหักก็เต็มทน
เหล่า ไหนพิโมตรี	สละสี่ ณ หมุ่น
กิจใดจะชวาชวน	บมิพร้อมมิเพรียงกัน
อย่าปรารถนาหวัง	สุขทั้ง เจริญอัน
มวลมาอุบัติบร	ลูไฉนบได้มี
.....
ควรชนประชุมเช่น	คณะ เป็นสมาคม
สามัคคีปรารม	ภนิพัทธรำพึง
ไปมีก็ให้มี	ผิวมีก็ค้ำนึ่ง
เนื่อง เพื่อภยโยจึง	จะประสบสุขชาติ

(สามัคคีเภทคำฉันท์ : 50-51.)

คุณธรรมที่แสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ก็ปรากฏอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น

อิเลราชคำฉันท์ ในบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ มีการกล่าวแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า

สรวมชีพอัญชลินาถพระบาทนฤเบศ
 มงกุฎกษัตริย์ เกษตร สยาม
 ที่หกรัชสมัยก็ไกรกิติพระนาม
 ทรงคุณความภี- รภาพ
 เพียงนารายณ์อวตารรำบาญอุริมาราบ
 เถลิงรัชทวีลาภ วิไล

 จูง เจริญด้วยสุขนันทพระพรณกัลกล
 ที่ขยายเพิ่มผล พิบูล

(อิเลราชคำฉันท์ : 1-2)

หรือ ในลิลิตตะเลงพ่าย มีการกล่าวแสดงความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนเรศวร ไว้ว่า

เสร็จ เสวยศวรรรเยศอ้าง ไอศูรย์ สรวงฤา
 เย็นพระยศขุนเดื่อน เด่นฟ้า
 เกษมสุขส่องสมบูรณ บานทวีป
 สว่างทุกขทุกธเรศหล้า แหล่งล้นสรรเสริญ

(ลิลิตตะเลงพ่าย : 2)

คุณธรรมที่สอดแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยนั้น ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก เท่าที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า กวีไทยส่วนมากมีความรู้สึกนึกคิดผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ซึ่งอาจเป็นเพราะความมีศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนา หรืออาจเป็นเพราะได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เยาว์วัย จึงได้รจนาผลงานของท่านโดยสอดแทรกคุณธรรมอันเป็นคำสอนของศาสนาไว้เป็นอันมาก

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2.1 งานวิจัยภายในประเทศ

งานวิจัยภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์คุณธรรมของตัวเอกในวรรณคดีที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยโดยตรง ยังไม่มีผู้วิจัยมาก่อน แต่ได้มีผู้วิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์คุณธรรมในหนังสือต่าง ๆ ไว้บ้างแล้ว มีดังนี้

สุนทร มืพร้อม (2522: 198-199) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์หนังสือสำหรับเด็กฉบับคณะกรรมการประกวดในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติตั้งแต่ปี 2515-2519 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า หนังสือเด็กที่คณะกรรมการประกวดทั้งหมดมีลักษณะอย่างไร เหมาะสมกับเด็กหรือไม่ โดยพิจารณาในด้านโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง สำนวน ภาษา ตัวละครและอื่น ๆ รวมทั้งประเมินคุณค่าหนังสือเหล่านี้ด้วยว่ามีผลต่อการพัฒนาด้านสติปัญญา ความรู้ ความคิด จิตใจของเด็กเพียงไร ทำให้ทราบแนวทางในการเขียนหนังสือสำหรับเด็ก หนังสือที่นำมาวิเคราะห์นั้นเป็นหนังสือที่คณะกรรมการประกวดและได้รับรางวัลประเภทหนังสือทั่วไปที่มีใช้แบบเรียน เนื่องในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ระหว่างปี 2515-2519 ผลการวิเคราะห์พบว่า หนังสือประเภทสารคดีมีเนื้อหาที่ให้ความรู้ทางวิชาการ เป็นส่วนใหญ่ การเสนอเรื่องทำอย่างเป็นลำดับตามขั้นตอนที่เด็กควรจะรู้ มีการใช้ภาพประกอบเป็นสิ่งเร้าความสนใจของผู้อ่าน ภาพประกอบแต่ละภาพมีคำอธิบายอย่างชัดเจน นับว่าหนังสือสารคดีเหล่านี้ส่งเสริมเด็กทางด้านสติปัญญา ส่วนหนังสือประเภทบันเทิงคดีเรื่องราวให้ความบันเทิงแก่เด็ก มีทั้งเรื่องผจญภัยอันน่าตื่นเต้น การท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงเรื่องของชีวิตคนและสัตว์ที่มีพฤติกรรมอันน่าสนใจ การเสนอเรื่องเป็นสถานที่และบุคคลที่ใกล้ชิด ค้นเคย และพบเห็นในชีวิตประจำวันของเด็ก หนังสือประเภทนี้ส่งผลต่อจิตใจเด็กเป็นส่วนใหญ่คือ กระตุ้นให้เด็กเกิดความรู้สึกนึกคิดในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งด้านค่านิยมที่พึงปรารถนาของสังคมอีกด้วย

วิจิตรา สุภากร (2523: 87-89) ได้ทำการวิจัยเรื่องวิเคราะห์หนังสืออ่านสำหรับเด็กในด้านคุณธรรมเฉพาะที่พิมพ์เป็นภาษาไทย ระหว่างปี พ.ศ.2520-2522 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาประเภทของคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ประเภทนิทานชาวบ้าน วรรณกรรมปัจจุบัน และวรรณกรรมประเภทร้อยกรองกับ เพื่อที่จะทราบว่าคุณธรรม

ที่ปรากฏ เหล่านั้นขึ้นอยู่กับประเภทของหนังสือหรือไม่ หนังสืออ่านสำหรับเด็กที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือหนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2520 - ปี พ.ศ. 2522 จำนวน 103 เล่ม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทนิทานชาวบ้าน จำนวน 38 เล่ม ประเภทวรรณกรรม ปัจจุบันจำนวน 40 เล่ม และประเภทวรรณกรรมร้อยกรอง จำนวน 25 เล่ม วิเคราะห์ข้อมูล โดยหาค่าของความถี่ของคุณธรรมในแต่ละด้าน ที่ปรากฏในหนังสือแต่ละประเภท เพื่อจัดอันดับคุณธรรม แล้ววิเคราะห์ว่าคุณธรรมแต่ละประเภทขึ้นอยู่กับประเภทของหนังสือหรือไม่โดยใช้โคสแควร์ ผลการวิเคราะห์พบว่า หนังสืออ่านสำหรับเด็กแต่ละประเภทปรากฏคุณธรรมสูงสุด ดังนี้ นิทานชาวบ้านและวรรณกรรมร้อยกรอง คือคุณธรรมในด้าน มรรยาทและนิสัยส่วนบุคคล ส่วนวรรณกรรมปัจจุบัน คือคุณธรรมในด้านความ เมตตากรุณา คุณธรรมที่ปรากฏต่ำสุดในหนังสือแต่ละประเภทมีดังนี้ นิทานชาวบ้าน ได้แก่ คุณธรรมในด้าน ความละเอียดและ เกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว และความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ วรรณกรรมปัจจุบันคือคุณธรรม ในด้านการมีสัจจะและความจริงใจ ส่วนวรรณกรรมร้อยกรองไม่ปรากฏคุณธรรมในด้าน การไม่หลงและเสพลีงเสพติดให้โทษ ความประณีตและละเอียดถี่ถ้วน และความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และพบว่าประเภทของคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ขึ้นอยู่กับประเภทของหนังสือ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 0.01

พ.ศ. 2525 กรรณิกา ศรีเจริญ เบญจา บุญยสนธิกุล และสุรางค์ รุ่งเรือง ได้ทำการวิจัยร่วมกันในโครงการวิเคราะห์คุณธรรมในหนังสือการ์ตูน ซึ่งมีผลงานการวิจัยดังนี้

กรรณิกา ศรีเจริญ (2525: 127-137) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คุณธรรม ในหนังสือการ์ตูนเล่มละบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาประเภทและอันดับที่ของคุณธรรม และเปรียบเทียบความแตกต่างของปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านส่งเสริมและทำลายคุณธรรม ที่ปรากฏในหนังสือการ์ตูนเล่มละบาท หนังสือที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ หนังสือการ์ตูนเล่มละบาท ของ 18 สำนักพิมพ์ ที่ปรากฏตามแผงจำหน่ายหนังสือในเขตกรุงเทพมหานคร ในเดือนมีนาคม 2524 จำนวน 250 เล่ม แบ่งออกเป็นสามประเภท คือ ประเภทเรื่องผจญภัย เรื่องอิงประวัติศาสตร์และเรื่องสงคราม จำนวน 73 เล่ม ประเภทเรื่องอาชญากรรมและเรื่องผี จำนวน 88 เล่ม ประเภทเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและความรัก จำนวน 89 เล่ม ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์ในการวิเคราะห์คุณธรรมขึ้นแล้ววิเคราะห์ โดยหาค่าอัตราส่วนร้อยละของพฤติกรรม ที่ส่งเสริมคุณธรรมและทำลายคุณธรรม แล้วจัดอันดับคุณธรรมและ เปรียบเทียบความแตกต่าง

ระหว่างปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านส่งเสริมคุณธรรมและด้านทำลายคุณธรรม โดยใช้วิธีการทดสอบความแตกต่างระหว่างสัดส่วน ผลการวิจัยพบว่าในหนังสือการ์ตูนเล่มละบาทมีคุณธรรม 28 คุณธรรม โดยแบ่งเป็นด้านส่งเสริมคุณธรรม และด้านทำลายคุณธรรม ส่วนการจัดอันดับที่ของคุณธรรมพบว่า ในด้านส่งเสริมคุณธรรม คุณธรรมที่มีมากอันดับหนึ่ง คือ ความเมตตาคุณธรรมด้านส่งเสริมที่ไม่ปรากฏคือ การไม่ละเมิดของรักของผู้อื่น การถือประโยชน์ส่วนรวม และการละเว้นจากการพนัน ในด้านทำลายคุณธรรม คุณธรรมที่มีมากอันดับหนึ่งคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย เมื่อเปรียบเทียบปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านส่งเสริมคุณธรรมและด้านทำลายคุณธรรมของหนังสือการ์ตูนทุกประเภทพบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติคือ ปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านทำลายคุณธรรมสูงกว่าปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านส่งเสริมคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานในการวิจัย

เบญจา บุญสนธิกุล (2525: 113-122) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คุณธรรม ในหนังสือการ์ตูนที่ได้เค้าโครงจากต่างประเทศ ราคาเล่มละ 3 - 10 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมในหนังสือการ์ตูนที่ได้เค้าโครงจากต่างประเทศ ราคาเล่มละ 3 - 10 บาท หนังสือที่ใช้ในการวิเคราะห์คือหนังสือการ์ตูนที่ได้เค้าโครงจากต่างประเทศ ที่ปรากฏตามแผงจำหน่ายหนังสือในเขตกรุงเทพมหานคร ในเดือนมีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2524 จำนวน 80 เล่ม แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ ประเภทเรื่องประกอบนิทานจำนวน 10 เล่ม ประเภทเรื่องที่มีคุณค่าทางการศึกษา จำนวน 10 เล่ม ประเภทเรื่องเกี่ยวกับการต่อสู้ผจญภัย จำนวน 32 เล่ม ประเภทเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและความรัก 24 เล่ม และประเภทเรื่องอาชญากรรม ผี และเรื่องลึกลับน่ากลัว จำนวน 4 เล่ม ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์ในการวิเคราะห์คุณธรรมขึ้นแล้ว วิเคราะห์ โดยหาค่าอัตราส่วนร้อยละของพฤติกรรมด้านส่งเสริมคุณธรรมและด้านทำลายคุณธรรม แล้วจัดอันดับคุณธรรมและ เปรียบเทียบความแตกต่างของคุณธรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลาย โดยใช้วิธีการทดสอบความแตกต่างระหว่างสัดส่วน ผลการวิจัยพบว่าคุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือการ์ตูนที่ได้เค้าโครงจากต่างประเทศมีทั้งสิ้น 26 คุณธรรม พฤติกรรมด้านส่งเสริมคุณธรรมพบว่า คุณธรรมที่ปรากฏเป็นอันดับหนึ่งคือ ความกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเอง คุณธรรมด้านส่งเสริมที่ไม่ปรากฏคือ การไม่ลองและเสพสิ่งเสพติด การละเว้นจากการพนัน และการไม่ประพฤตินิคม ในกา ในด้านทำลายคุณธรรม คุณธรรมที่มีมากอันดับหนึ่งคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของคุณธรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลายคุณธรรมของ

หนังสือการ์ตูนทุกเล่ม พบว่า มีความแตกต่างกันคือ คุณธรรมด้านส่งเสริมสูงกว่าด้านทำลายอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุรางค์ รุ่งเรือง (2525: 122-135) ได้ทำการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คุณธรรม ในหนังสือการ์ตูนไทยเล่มละ 3 - 10 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์หนังสือการ์ตูนไทยด้านคุณธรรม หนังสือที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ หนังสือการ์ตูนไทยที่ผู้แต่ง เขียนเรื่องขึ้นใหม่ หรือใช้โครงเรื่องแบบไทยที่มีเรื่องราวติดต่อกันเป็นเรื่องเดียวกัน และจบเรื่องภายในเล่มเดียวกัน ราคาเล่มละ 3 - 10 บาท ซึ่งวางจำหน่ายตามร้านและแผงจำหน่ายหนังสือในเขตกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม - 30 เมษายน 2524 จำนวน 79 เล่มจาก 8 สำนักพิมพ์ โดยแบ่งเป็น 5 ประเภท คือ การ์ตูนประกอบนิทาน จำนวน 27 เล่ม การ์ตูนที่มีคุณค่าทางการศึกษาจำนวน 12 เล่ม การ์ตูนเกี่ยวกับการต่อสู้พญายักษ์ จำนวน 12 เล่ม การ์ตูนเกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและความรัก จำนวน 15 เล่ม การ์ตูนเกี่ยวกับอาชญากรรม ฆี เรื่องลึกลับ จำนวน 13 เล่ม ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์ในการวิเคราะห์คุณธรรมขึ้นแล้ววิเคราะห์โดยหาค่าอัตราส่วนร้อยละของพฤติกรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลายคุณธรรม แล้วจัดอันดับคุณธรรมและ เปรียบเทียบความแตกต่างของคุณธรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลายโดยใช้วิธีทดสอบความแตกต่างของคุณธรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลายโดยใช้วิธีทดสอบความแตกต่างระหว่างสัดส่วน ผลการวิจัยพบว่า คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือการ์ตูนไทยมีทั้งสิ้น 27 คุณธรรม พฤติกรรมด้านส่งเสริมคุณธรรม พบว่า คุณธรรมที่ปรากฏเป็นอันดับหนึ่งคือ ความเมตตากรุณา ในด้านทำลายคุณธรรม คุณธรรมที่มีมากอันดับหนึ่งคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างปริมาณพฤติกรรมด้านส่งเสริมและด้านทำลายคุณธรรมในหนังสือการ์ตูนไทยทั้งห้า ประเภท พบว่า ปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านส่งเสริมคุณธรรมสูงกว่าปริมาณพฤติกรรมของตัวละครด้านทำลายคุณธรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุปราณี ไกรวัฒนสุธรรม (2527: 110-113) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ในเชิงปริมาณ และศึกษาความสอดคล้องของคุณธรรมกับจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประชากรที่ใช้ในการวิเคราะห์คุณธรรมได้แก่ หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ รวม 5 เล่ม การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ เนื้อหา คำ วลี หรือประโยคที่แสดงถึงลักษณะของคุณธรรม 27 ประการ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาค่าอัตราส่วนร้อยละแล้วจัดอันดับคุณธรรม และศึกษาตามสอดคล้องของ เนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรม กับจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า

1. คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีครบ ทั้ง 27 ประการ และคุณธรรมที่มีปริมาณมากในอันดับ 1-5 คือ การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเองคิดเป็นร้อยละ 13.67 ความเป็นผู้มีวินัยธรรมและปฏิบัติตามประเพณีนิยมคิดเป็นร้อยละ 12.74 ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์คิดเป็นร้อยละ 8.76 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ การไม่เห็นแก่ตัวและการมีใจกว้างคิดเป็นร้อยละ 7.59 และการมีสัมมาคารวะ คิดเป็นร้อยละ 6.37 ส่วนคุณธรรมที่มีปริมาณน้อยในอันดับ 1-5 คือ ความยุติธรรมและการรู้จักฟังตนเอง คิดเป็นร้อยละ 0.47 ความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปและการรู้จักความพอดี คิดเป็นร้อยละ 0.55 การใช้ปัญญาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ปัญหาคิดเป็นร้อยละ 0.70 ความเมตตากรุณาคิดเป็นร้อยละ 0.99 และการยึดมั่นในสัมมาชีพ คิดเป็นร้อยละ 1.11

2. คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ทั้ง 27 ประการ สอดคล้องกับจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งใน ด้านปริมาณและจำนวนข้อคุณธรรม

ในปีเดียวกันนี้ กุศล มธุรสจรรย์ (2527: 118-122) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3-6) ในเชิงปริมาณ และศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการปรากฏของคุณธรรมในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในแต่ละระดับชั้น ประชากรที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6) ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ รวม 7 เล่ม โดยทำการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับคำ วลี หรือประโยคที่แสดงถึงคุณลักษณะของคุณธรรม 30 ประการ ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาค่าอัตราส่วนร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า

1. ปริมาณความถี่ของคุณธรรมที่ปรากฏมากในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6 ทั้ง 7 เล่ม ในอันดับ 1-5 คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ มารยาทในการแสดงความเคารพ ความเมตตากรุณา ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ และความขยันหมั่นเพียร โดยคิดเป็นร้อยละ 9.89, 7.64, 6.61, 6.30 และ 6.20 ตามลำดับ ส่วนปริมาณความถี่ของคุณธรรมที่ปรากฏน้อย 5 อันดับท้ายคือ การไม่ ละเมิดของรักของผู้อื่น การไม่โลภและไม่ขโมย ความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการ กระทำชั่ว การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์ และการไม่พูดปดฯ โดย คิดเป็นร้อยละ 0.10, 0.38, 0.41, 0.44 และ 0.56 ตามลำดับ

2. รูปแบบการปรากฏของคุณธรรมในหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตส่วนมาก มีความต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6 และสัดส่วนของคุณธรรมที่ปรากฏในแต่ละ ระดับชั้นจากมากไปหาน้อย คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ตามลำดับ

2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์คุณธรรมของตัวเอกในวรรณคดี โดยตรง ยังไม่มีผู้วิจัยมาก่อน จึงขอนำงานวิจัยที่พอจะสัมพันธ์กับการวิจัยในครั้งนี้ คือ

เรมมอนด์ อาร์ ไรด์ (Rammond R. Ried 1965: 78-80) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศิลธรรมจรรยา และคุณค่าต่าง ๆ ในทางศาสนา ควรหรือไม่ในการนำมาสู่ห้องเรียน โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อ สำนวญทัศนคติของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา เกี่ยวกับการสอนและสอดแทรก ศิลธรรมจรรยาต่าง ๆ ในห้องเรียน กลุ่มตัวอย่างประชากร คือ ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาใน ซานดิเอโก (San Diego) ที่สอนในหมวดวิชาต่าง ๆ ที่ได้จากการสุ่มจำนวน 105 คน วิธี ดำเนินการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีสัมภาษณ์เพื่อถามความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการสอนศีลธรรม ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความคิดเห็นว่าการให้มีการสอดแทรกการสอนศีลธรรมไว้ในวิชาที่ตนสอน โดยเฉพาะครูที่มีประสบการณ์ในการสอนมาก เห็นว่าศีลธรรม เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องสอน ในห้องเรียน ส่วนครูที่มีประสบการณ์ในการสอนน้อยไม่เห็นด้วยกับการจัดสอนศีลธรรมในห้องเรียน

โรนัลด์ โจเซป เอียนนอตติ (Ronald Joseph Iannotti 1978: 5261-B)

ได้ทำการวิจัยเรื่อง พัฒนาการของการสำรวจ การปลูกฝัง การเห็นใจผู้อื่น ความไม่เห็นแก่ตัว และความก้าวร้าว กลุ่มตัวอย่างประชากรเป็นเด็กอายุ 6 ปี จำนวน 30 คน อายุ 9 ปี จำนวน 30 คน โดยแบ่งเด็กออกเป็น 3 กลุ่ม ให้กลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มทดลอง กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มควบคุม ในกลุ่มทดลองนั้นได้แบ่งเด็กเป็นกลุ่มย่อยอีกกลุ่มละ 5 คน แต่ละคนในกลุ่มย่อยนี้จะถูกกำหนดให้มีบทบาทต่าง ๆ กัน โดยกำหนดจากการให้เด็กอ่านเนื้อเรื่องแล้วให้เด็กแต่ละคนแสดงบทบาทไปตามบทของตน ซึ่งอาจเป็นการแสดงทางกาย วาจา หรืออารมณ์ แต่ละกลุ่มจะมีการเปลี่ยนบทบาทกันทุก 5 นาที เด็กจะมีประสบการณ์อย่างน้อย 5 บทบาทต่าง ๆ กัน ในช่วงการฝึกครั้งหนึ่ง ส่วนกลุ่มควบคุมก็จะได้อ่านเนื้อเรื่องในเรื่องเดียวกันกับกลุ่มที่ทดลองสวมบทบาทแล้วจะมีการถามความรู้เกี่ยวกับเนื้อเรื่องนั้นโดยผู้ฝึก การฝึกทั้งหมดใช้เวลา 10 วัน วันละ 25 - 35 นาที ซึ่งผลของการวิจัยครั้งนี้พบว่า การฝึกสวมบทบาทมีผลต่อการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเห็นได้ชัด

สรุปจากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าคุณธรรม เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งที่ควรจะนำมาปลูกฝังให้แก่เยาวชนและพลเมืองโดยทั่วไปของชาติ เพราะจะนำมาซึ่งความสงบสุข ความเจริญทั้งต่อตนเองและประเทศชาติ โดยเฉพาะในการเรียนการสอน ควรจะมีการสอดแทรกคุณธรรมไว้ในส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ในเนื้อหาวิชา การสนทนา ได้ตอบระหว่างครูและนักเรียน หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ นักเรียนจะได้รับ การปลูกฝังและเสริมสร้างเกี่ยวกับคุณธรรมไปพร้อม ๆ กับการได้รับความรู้ในบทเรียน ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญยิ่งสำหรับสังคมในปัจจุบัน